

ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΩΝ

ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΕΡΡΩΝ

ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ

38ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Προς τιμήν του Ομ. Καθηγητού της Πολιτικής Δικονομίας
στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. *Κωνσταντίνου Μπέν*

Σέρρες, 5-8 Σεπτεμβρίου 2013



ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Νικόλαος Ζαπριάνος

Δικηγόρος

Ευχαριστώ πολύ κ. καθηγητά.

I. Ειπώθηκε ήδη ότι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) έχει διαμορφώσει με την πάροδο των ετών μια εκτενή νομολογία όσον αφορά την υποχρέωση των εθνικών δικαστών να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα όρων καταναλωτικών συμβάσεων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13/ΕΚ¹. Ωστόσο, το ΔΕΕ ήταν μέχρι σήμερα μάλλον επιφυλακτικό στην ερμηνεία της γενικής ρήτρας περί καταχρηστικότητας που περιλαμβάνεται στο άρθρο 3 I της οδηγίας, σύμφωνα με το οποίο «ρήτρα σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική, όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση».

Αρχικά στην απόφαση *Océano Grupo* –την πρώτη επί της ερμηνείας της οδηγίας– το ΔΕΕ είχε κρίνει καταχρηστική συμφωνία αποκλειστικής παρέκτασης δωσιδικίας υπέρ των δικαστηρίων της έδρας του επαγγελματία σε καταναλωτικές συμβάσεις². Έκτοτε δέχεται, όμως, ότι το ίδιο δεν είναι αρμόδιο να αποφαινεται *in concreto* επί του καταχρηστικού χαρακτήρα ή μη ενός συγκεκριμένου όρου καταναλωτικής σύμβασης, αλλά η αρμοδιότητά του περιορίζεται στην ερμηνεία των γενικών κριτηρίων καταχρηστικότητας που θεσπίζει η οδηγία³.

1. Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5ης Απριλίου 1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ L 95 σ. 29).

2. ΔΕΕ, απόφαση 27.6.2000, C-240/98 έως C-244/98, *Océano Grupo*, Συλλογή 2000, I-4941, σκέψεις 21 επ.

3. Βλ. ΔΕΕ, απόφαση 1.4.2004, C-237/02, *Freiburger Kommunalbauten*, Συλλογή 2004, I-3403, σκέψη 22· απόφαση 26.10.2006, C-168/05, *Mostaza Claro*, Συλλογή 2006, I-10421, σκέψη 22· απόφαση 4.6.2009, C-243/08, *Pannon GSM*, Συλλογή 2009, I-4713, σκέ-

II. Εξαιρετικά χρήσιμα στοιχεία για την ερμηνεία αυτή έδωσε πρόσφατα το ΔΕΕ στην απόφαση *Mohamed Aziz* απαντώντας σε προδικαστικό ερώτημα ισπανικού δικαστηρίου⁴. Υιοθετώντας κατ' ουσίαν πλήρως τις προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα *Kokott*, το ΔΕΕ διέκρινε δύο στάδια στον έλεγχο καταχρηστικότητας των ρητρών καταναλωτικών συμβάσεων.

Στο πρώτο στάδιο, ελέγχεται αν ο επίμαχος όρος δημιουργεί σε βάρος του καταναλωτή ανισορροπία μεταξύ των συμβατικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων. Και ανισορροπία υφίσταται όταν η σύμβαση θέτει τον καταναλωτή σε δυσμενέστερη νομική κατάσταση από την προβλεπόμενη στο ενδοτικό δίκαιο, το οποίο θα εφαρμοζόταν αν οι συμβαλλόμενοι δεν είχαν περιλάβει το σχετικό όρο στη σύμβαση⁵.

Ωστόσο, η απόκλιση αυτή δεν αρκεί για να καταστήσει καταχρηστική την επίμαχη ρήτρα. Θα πρέπει περαιτέρω στο δεύτερο στάδιο να εξετασθεί αν η απόκλιση είναι σημαντική και αντίθετη προς την καλή πίστη. Σε μια μάλλον περίπλοκη διατύπωση το ΔΕΕ έκρινε ότι σημαντική ανισορροπία υφίσταται όταν ο προμηθευτής, έχοντας συμβληθεί νομίμως και θεμιτώς με τον καταναλωτή, δεν μπορούσε ευλόγως να αναμένει ότι ο καταναλωτής θα είχε δεχθεί την οικία ρήτρα στο πλαίσιο ατομικής διαπραγμάτευσης⁶. Με απλούστερη διατύπωση η Γενική Εισαγγελέα είχε προτείνει ότι η ανισορροπία είναι σημαντική αν ο καταναλωτής δεν θα δεχόταν ανάλογους συμβατικούς όρους, εφόσον είχε προηγηθεί ατομική διαπραγμάτευση. Κρίσιμες σχετικές ενδείξεις είναι ο βαθμός παρέκκλισης του ΓΟΣ από το ενδοτικό δίκαιο, η ύπαρξη αντικειμενικών λόγων ικανών να δικαιολογήσουν την εν λόγω παρέκκλιση και το εάν ο επίμαχος όρος θεωρείται συνήθης και έχει καθιερωθεί στις συναλλαγές⁷.

III. Σε μια πρώτη αξιολόγηση από πλευράς ουσιαστικού δικαίου, μπορούμε να πούμε ότι επιβεβαιώνεται η κρατούσα θέση στην ελληνική θεωρία

ψη 42· απόφαση 9.11.2010, C-137/08, *VB Pénzügyi Lízing*, Συλλογή 2010, I- 10847, σκέψεις 43 και 44.

4. ΔΕΕ, απόφαση 14.3.2013, C-415/11, *Mohamed Aziz*, υπό δημοσίευση στη Συλλογή, σκέψεις 65 επ.

5. ΔΕΕ, απόφαση *Mohamed Aziz*, σκέψη 68.

6. ΔΕΕ, απόφαση *Mohamed Aziz*, σκέψη 69.

7. Προτάσεις γενικής εισαγγελέα *Kokott* της 8.11.2012 στην υπόθεση C-415/11, *Mohamed Aziz*, υπό δημοσίευση στη Συλλογή, σημεία 74 επ.

ότι σκοπός του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ είναι πρωτίστως η αποκατάσταση της ουσιαστικής συμβατικής ελευθερίας του καταναλωτή και όχι μια γενική και αόριστη «προστασία» του. Θα πρέπει, δηλαδή, το περιεχόμενο της καταναλωτικής σύμβασης να ανταποκρίνεται σε ό,τι τα μέρη θα μπορούσαν να είχαν συμφωνήσει, εφόσον είχαν τη δυνατότητα μιας ατομικής και, άρα, κατά τεκμήριο δίκαιης διαπραγμάτευσης⁸.

IV. Όσον αφορά τώρα το δικονομικό δίκαιο, ο ισπανός δικαστής στην προκειμένη περίπτωση κλήθηκε να κρίνει το κύρος ενός συνήθους στην πράξη ΓΟΣ δανειακής σύμβασης, σύμφωνα με τον οποίον η καθυστέρηση μιας και μόνο δόσης του δανείου αρκούσε, προκειμένου να θεμελιωθεί το δικαίωμα της πιστώτριας τράπεζας να καταγγείλει τη σύμβαση και να κηρύξει ληξιπρόθεσμο το σύνολο του δανείου.

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της απόφασης *Mohamed Aziz* εντοπίζεται στη θέση του ΔΕΕ ότι για τον έλεγχο καταχρηστικότητας ενός τέτοιου όρου δεν είναι χρήσιμες μόνο οι διατάξεις του ουσιαστικού (ενδοτικού) δικαίου, από τις οποίες αφίσταται ο επίμαχος ΓΟΣ, αλλά και οι δικονομικές εκείνες ρυθμίσεις, που επιτρέπουν στον καταναλωτή να «αντισταθμίσει τις συνέπειες» του ΓΟΣ⁹.

Η κρίσιμη εν προκειμένω δικονομική ρύθμιση προερχόταν από το κεφάλαιο του ισπανικού Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας για την αναγκαστική εκτέλεση ενυπόθηκου κτήματος. Το άρθρο 693 ΙΙΙ ισπανΚΠολΔ προβλέπει ότι ο οφειλέτης δικαιούται μέχρι τη διενέργεια πλειστηριασμού να καταβάλει το μέρος εκείνο της ενυπόθηκης οφειλής που θα ήταν κανονικά ληξιπρόθεσμο, αν δεν είχε μεσολαβήσει η καταγγελία της σύμβασης. Με την καταβολή αυτή τερματίζεται η διαδικασία της αναγκαστικής εκτέλεσης και αίρονται τα αποτελέσματα της καταγγελίας της σύμβασης και της κήρυξης του δανείου ληξιπρόθεσμου.

Ένας ΓΟΣ ο οποίος παρέχει στην τράπεζα το δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης δανείου με μόνη την καθυστέρηση μιας δόσης, χωρίς να απαιτεί πρόσθετα στοιχεία, όπως την επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης του οφειλέτη, θα μπορούσε εύλογα να θεωρηθεί καταχρηστικός¹⁰.

8. Βλ. Δέλλιο, Καλή πίστη και γενικοί όροι συναλλαγών, ΝοΒ 2003.218 επ., 220 επ.· Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρ. 2 ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό αστικό δίκαιο, ΝοΒ 2000.737 επ., 748.

9. ΔΕΕ, απόφαση *Mohamed Aziz*, σκέψη 73.

10. Βλ. ΑΠ 430/2005, ΕλλΔνη 2005.802· ΕφΑθ 5253/2003, ΝοΒ 2004.604· ΕφΑθ 2057/2010, ΔΕΕ 2011.339.

Στην υπό κρίση περίπτωση, ωστόσο, το δικονομικό δίκαιο παρείχε στον οφειλέτη τη δυνατότητα να καταστήσει την καταγγελία αυτή χωρίς αποτέλεσμα με την καταβολή στο πλαίσιο της εκτελεστικής διαδικασίας ενός χρηματικού ποσού το οποίο θα οφειλόταν ούτως ή άλλως, ακόμη και αν ο επίμαχος ΓΟΣ δεν είχε ενεργοποιηθεί. Χάρη στο δικονομικό δίκαιο οι δυσμενείς συνέπειες του εξεταζόμενου ΓΟΣ αντιμετωπίζονταν και περιορίζονταν ουσιαστικά εν προκειμένω.

V. Με την απόφαση *Mohamed Aziz* το ΔΕΕ αναδεικνύει την αλληλεπίδραση ιδιωτικού δικαίου και πολιτικής δικονομίας στο παράδειγμα της εξειδίκευσης της γενικής ρήτρας περί καταχρηστικότητας της οδηγίας 93/13 και κατ' επέκταση του άρθρου 2 VI ν. 2251/1994. Η ακυρότητα ενός ΓΟΣ που δεν ρυθμίζει δικονομικές όψεις μιας σύμβασης είναι χωρίς αμφιβολία ουσιαστικού δικαίου ζήτημα. Ωστόσο αυτό το ζήτημα δεν μπορεί να κρίνεται ερήμην των προβλέψεων της πολιτικής δικονομίας.

Κυρίως όμως, το ΔΕΕ προβάλλει μια λιγότερο ευδιάκριτη, κατά τη γνώμη μου, πλευρά της σημασίας του δικονομικού δικαίου για την προστασία του καταναλωτή. Στην έννομη αυτή προστασία αναμφίβολα συμβάλλουν ο θεσμός της συλλογικής αγωγής (άρθρο 10 XVI έως XXIV ν. 2251/1994) καθώς και οι διατάξεις για την ατομική προστασία στο άρθρο 10 XV ν. 2251/1994. Η σημασία των δικονομικών κανόνων εκτείνεται, ωστόσο, και στο πεδίο του ελέγχου νομιμότητας του περιεχομένου των ΓΟΣ. Παρέχοντας πρόσθετες δυνατότητες άμυνας στον καταναλωτή, η πολιτική δικονομία μπορεί να αμβλύνει καταστάσεις σημαντικής επιβάρυνσής του και να «αποδυναμώσει» στην πράξη ορισμένους ΓΟΣ, οι οποίοι διαφορετικά θα ήταν τουλάχιστον ύποπτοι για καταχρηστικότητα. Κατ' αποτέλεσμα, η όποια ανισορροπία προκαλείται από τους ανωτέρω ΓΟΣ μπορεί εν τέλει να θεωρηθεί ως μη «σημαντική» (άρθρο 2 VI ν. 2251/1994).

Η λειτουργία αυτή του δικονομικού δικαίου δεν έχει μάλλον διερευνηθεί συστηματικά μέχρι σήμερα. Έτσι, ανακύπτει ως πρώτο ερώτημα αν η επίμαχη ρύθμιση της ισπανικής πολιτικής δικονομίας αποτελεί μια μεμονωμένη περίπτωση ή αν, αντίθετα, αντίστοιχες διατάξεις μπορούν να εντοπιστούν και στον ελληνικό Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

Πέραν αυτού, όμως, θα πρέπει να διερωτηθούμε κατά πόσο είναι σκόπιμο να εισαχθούν στο δικονομικό δίκαιο (περισσότερες) αντίστοιχες διατάξεις. Το ερώτημα αυτό παραπέμπει, κατά τη γνώμη μου, σε ένα άλλο, ευρύτερο, που αφορά τελικά τους σκοπούς της πολιτικής δικονομίας: Οφείλει η

πολιτική δικονομία να αποβλέπει αποκλειστικά στην επίλυση ιδιωτικών διαφορών διασφαλίζοντας απλώς την τυπική εξέλιξη της διαδικασίας; Ή μήπως μπορεί να ικανοποιεί παράλληλα και αιτήματα ουσιαστικής δικαιοσύνης; Θα πρέπει, δηλαδή, οι δικονομικοί κανόνες να κατοχυρώνουν απλώς την έννομη προστασία, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του άρθρου 20 Ι Συντ. και του άρθρου 6 Ι ΕΣΔΑ, προκειμένου για δικαιώματα τα οποία αναγνωρίζει ήδη το ιδιωτικό δίκαιο; Ή μήπως μπορούν να προωθούν και σκοπούς που εμπίπτουν κατ' αρχήν στο ουσιαστικό δίκαιο; Και μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται αναμφίβολα η προστασία ορισμένων κατηγοριών συμβαλλομένων, που θεωρούνται τυπικά πιο αδύναμοι, όπως οι εργαζόμενοι και οι καταναλωτές. Με αυτή την ερώτηση θα ήθελα να κλείσω.

Σας ευχαριστώ πολύ.